

Mintautas Čiurinskas

XVII A. UNITŲ LITERATŪROS BRUOŽAI:
BIOGRAFINIAI KŪRINIAI
LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE

Anotacija. Biografijos buvo reikšminga unitų ir visos LDK literatūros dalis, teikusi savitumo Baroko epochai regione. Dauguma jų parašytos lotynų kalba ir rodo Vakarų lotyniškosios kultūros recepciją rusėnų Rytų apeigų katalikų aplinkoje. Jos buvo rašomos autorių, įgijusių puikų išsilavinimą (dažniausiai Romoje) ir yra vertingi biografinės literatūros pavyzdžiai. Straipsnyje šie biografiniai kūriniai apžvelgiami įvardijant pagrindinius autorius, žanro raidos bruožus, literatūrinės formos variantus, biografijų šaltinius, transformacijas kituose žanruose.

Raktažodžiai: lietuvių literatūra (lotynų) – 17 amžius; biografija (literatūrinė forma); hagiografija; Juozapas Kuncevičius, šventasis; Jokūbas Suša; Meletijus Smotrickis; Bresto bažnytinė unija.

Unitų literatūra ir biografistika, galima sakyti, suklestėjusi XVII amžiuje, kaip ir visas bažnytinės unijos reiškinys, yra LDK istorijos dalis. Ji suteikia LDK Barokui savitų bruožų, skiriančių jį nuo Europos, o kartu unikalčiai demonstruojančių Vakarų lotyniškosios kultūros recepciją rusėnų Rytų apeigų katalikų aplinkoje.

Keli biografiniai unitų kūriniai jau yra aptarti kalbant apie įvairius unitų kultūros ir literatūros aspektus, apskritai apie LDK biografistikos įvairovę¹. Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti unitų biografistikos

¹ Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 168–169 (skyrius „Unitų biografistika: Rapolo Korsako Juozapo Benjamino Rutschio gyvenimas (1640)“); Idem, „Tarpkonfesinė sąveika ir tikybinio identiteto paieškos

autorius, jos visumą ir formas XVII a. Vienas straipsnio tikslų – užpildyti tuščią skirsnį lietuviškoje LDK literatūros istorijos recepcijoje, nes unitų raštija čia dar neturi deramos vietos.

XVI a. pabaigoje atsiradęs reiškiny – bažnytinė unija – iš pradžių generavo savo pozicijas reiškiančių pusių poleminius ir apologetinius tekstus: katalikų, su jais susivienijusių ortodoksų bei šios galimybės nepripažinusių stačiatikių (dizunitų). Įsibėgėjus XVII a., naujos konfesijos istorijoje atsirado asmenybių, kurios savo veikla, ryškiu elgesio ir dvasiniu pavyzdžiu pelnė ypatingą reikšmę, ir jų gyvenimo vertę buvo sąmoningai siekiama įamžinti, aprašyti. Tam puikiai tiko biografijos žanras ir Vakarų bei Rytų Bažnyčiose tradiciją turėję šventųjų gyvenimų literatūriniai modeliai. Jie kūrybingai buvo pasitelkti unitų rašytojų. Unikaloje dviejų kultūrų ir tradicijų interakcijoje buvo pasinaudota visa paletė galimų literatūrinių formų. Peržvelgus bibliografijas, literatūros istorijas, galima surasti bent aštuonis originalius biografinio pobūdžio kūrinius, parašytus unitų autorių XVII a. Rinkdami šiam darbui duomenis, griežtai nepaisėme biografijos literatūrinės formos, bet siekėme aprėpti įvairius variantus, kai literatūrinėmis priemonėmis galėjo būti ir buvo įamžinti garsių unitų gyvenimai.

Jauno kultūrinio ir konfesinio darinio raida leidžia prisiliesti prie pačių literatūros žanrų formavimosi ištakų, pasvarstyti apie jų socialinį, kultūrinį, tapatybinį pobūdį ir žanrų kaitos dėsnius, radimosi priežastis ir lūkesčius, atgarsius skaitančioje visuomenėje.

Sąmoningai šiuo atveju laikydami vertingu istoriškumo, genezės aspektą, kūrinius daugiau ar mažiau apžvelgsime chronologine tvarka, siekdami atskleisti ir pagrindinius biografijų šaltinius.

1596 m. Brastoje paskelbtas stačiatikių susivienijimas su Romos Katalikų Bažnyčia buvo visų pirma vyskupų, Bažnyčios hierarchų

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pab.–XVII a. I pusėje: akcentai Rapolo Korsako „Juozapo Benjamino Rutschio gyvenime“ (1640)“, in: *Literatūra*, 2006, Nr. 48 (7), p. 35–51; Idem, „Bažnytinė unija kaip Baroko fenomenas ir biografinės literatūros kontekstai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 24, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 131–161.

inicijuotas projektas. Ir vėliau unitų bažnyčioje netrūko veiklių, pasišventusių, šviesių ir šventu gyvenimu garsėjusių asmenybių, kurios lėmė iš pradžių mažai ganomųjų turėjusios unitų Bažnyčios stiprėjimą. Garsiausias iš jų – Juozapas Benjaminas Rutskis, Meletijus Smotrickis ir Juozapas Kuncevičius, gyvenimu ir kankinyste pelnęs šventojo šlovę. Sąmoningai ir labai uoliai buvo siekiama išsaugoti atminimą apie iškiluosius unitus ir jiems mirus. Šiuo požiūriu unitų biografijos ypač susijusios su konfesinės raidos, gyvybingumo problemomis.

Pirmasis svarbus unitų biografinis tekstas yra susijęs su Polocko arkivyskupo Juozapato Kuncevičiaus kankinyste ir buvo parašytas iš karto po to, kai 1623 m. lapkričio 12 d. jis buvo nužudytas stačiatikių Vitebsko miestiečių.² Su juo sietina ir kankinio arkivyskupo beatifikacijos pastangų pradžia. Iki beatifikacijos (1643) šis tekstas ir aptarsimi jo variantai išliko bene svarbiausias biografinių žinių šaltinis apie būsimą palaimintą³ Juozapatą. Nors tekstas ir nėra išbaigta biografija, bet

² Teksto publikacijos: „Vita et mors archiepiscopi Polocensis Rutheni a schismaticis occisi anno 1623“, in: S. Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis, vol. 1: 1623–1628, collegit adnotationibus illustravit nec non introductione auxit P. Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: *Analecta OSBM*, Sectio III: *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura PP. Basilianorum collecta et edita*: Bio- et hagiographica S. Josaphat), Romae, 1952, p. 8–17 (Nr. 3). Tas pat: *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj, metropolitae Kioviensis catholici (1613–1637)*, collegerunt adnotationibus illustrarunt et introductione auxerunt r.p. Theodosius T. Haluščynskyj, p. Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: *Analecta OSBM*, Sectio III: *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura PP. Basilianorum collecta et edita*: *Epistolae metropolitae Kioviensis catholici (1613–1637)*), Romae, 1956, p. 161–169 (Nr. 67). – Šiose publikacijose nenurodoma tiksli pranešimo data, tik pažymėta, kad tekstas turėjo būti parengtas 1623–1624 m. sąvartoje. Kitur yra nurodyta, kad Rutskis *Relatio* į Romą pasiuntęs 13 dienų tepraėjus nuo kankinystės Vitebske – 1623 lapkričio 25 d. (Marian Rechowicz, „Jozafat Jan Kuncewicz (Kuncycz)“, in: *Hagiografia Polska*: Słownik bio-bibliograficzny, t. 1, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1971, p. 642).

³ Kadangi straipsnyje aptariamai ir Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo faktai, ir įvykiai iki beatifikacijos, ir vėliau – iki kanonizacijos, ir žvelgiama į jį kaip į Bažnyčios šventąjį, palaimintuoju, šventuoju, arkivyskupu ir pan. jis įvardijamas atsižvelgiant į kontekstą, todėl santrumpos pal. ir šv. šiame tekste įvairaus.

tame kulto etape jis atstojo palaimintojo gyvenimo aprašymą (*vita*). Galimas daiktas, kad įvykius aprašė pats Kijevo unitų metropolitas Juozapas Benjamins Rutskis. Kad ir kaip ten buvo, nedaug laiko tepraėjus nuo kankinystės, Romą iš Minsko jau pasiekė lotyniškas Rutschio išsiųstas pranešimas. Nors tekstas buvo parengtas greitai, jis yra išbaigtas ir apgalvotas. Daugelio vėlesnių autorių ir tyrėjų jis vadinamas *prima vita* – pirmuoju Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo aprašymu, tačiau, kaip dažnai yra LDK literatūroje, jis turi daugiafuncinio veikalo bruožų. Pirmoji siunčiamo į Romą teksto paskirtis buvo informuoti apie nepaprastą įvykį – arkivyskupo kankinišką mirtį už tikėjimą. Todėl ir pats Rutskis kitur jį vadina *relatio*, ir Morochovskis lenkišką spausdintą variantą (kuris dar bus aptartas) įvardija kaip *Relacia*. Tačiau lotyniškame jo pavadinime aiški aliuzija į *vita* žanrą: *Vita et mors archiepiscopi Polocensis Rutheni a schismaticis occisi anno 1623 (Polocko arkivyskupo rusėno, 1623 metais nužudyto schizmatikų, gyvenimas ir mirtis)*. Tiek pavadinime, tiek tekste galime įžvelgti ir aliuzijų į bene seniausią hagiografijos žanrą – *martyrium* (kankinystę)⁴. Neoficialų, bet aiškiai prasišviečiantį hagiografinį teksto atspalvį lėmė jo kūrimo tikslas ir aplinkybės, taip pat visuomenės reakcija – stiprėjanti šventumo ir kankiniškos mirties už tikėjimą šlovė.

Apytikriai pusę teksto sudaro pasakojimas apie Juozapato gyvenimo įvykius iki paastrėjusio konflikto Vitebske ir sąmokslų mirties išvakarėse, galima sakyti – iki pat kankinystės dienos. Tik visai nedaug trūksta, kad pasakojimas būtų išbaigta Juozapato biografija. Skubiai

⁴ Imant pirmą pasitaikiusį panašų hagiografinį pavyzdį, galime nurodyti šv. Brunono gyvenimo versiją. Apie 1400 m. parengtas redakcijos tekstas vadinasi *Vita et passio S. Brunonis episcopi et martyrís Querfordensis (Šv. vyskupo ir kankinio Brunono Kverfurtiečio gyvenimas bei kankinystė)*. Jis labai aiškiais sudarytojo frazėmis padalytas į dvi dalis: gyvenimą – *vita* (nurodoma jo pradžia ir pabaiga) ir kankinystę, aiškiai pažymint, nuo kur pradėdama aprašinėti kankinystę (*Incipit passio eiusdem*) ir kur baigiama. Aptariamo teksto apie kankinį arkivyskupą Juozapatą struktūra tęsia šią hagiografijos tradiciją, yra aiškiai iš dviejų dalių – gyvenimo ir kankinystės. Plg.: *1009 metai: Šv. Brunono Kverfurtiečio misija*, sudarė, šaltiniotyrimus paaiškinimus ir bibliografiją parengė Inga Leonavičiūtė, Vilnius: Aidai, 2006, p. 162–179.

rengiant aprašymą neatrodė svarbu patikslinti žinias apie vaikystę, tėvus, kai kuriuos kitus dalykus, kurie atsiranda vėlesnėje Jokūbo Sušos parašytoje biografijoje ir apie kuriuos apskritai priimta kalbėti hagiografiniame gyvenimo aprašyme (dar neprasidėjus net beatifikacijos procesui, tekstas negalėjo būti visiškai hagiografinis). Tačiau čia randame pagrindinius, svarbiuosius gyvenimo momentus ir detales, vėliau įsitvirtinusius kaip biografinių žinių apie palaimintąjį „kanoninę“ visumą ar jos branduolį. Tai Juozapato, dar pasauliečio jaunuolio, Vilniuje tarnavusio pirkliui, pamaldumas, ištikimybė tuomet beveik visai ištuštėjusiai ir apleistai unitų Švč. Trejybės bažnyčiai, kurioje jis buvo ir giedotojas, ir skaitovas, ir varpininkas. Aprašomas įšventinimas į vienuolius 1604 m., nepaprastas jo asketinis užsidegimas: pirmuosius metus gėrė tik vandenį, o kai tai buvo vyresniųjų uždrausta, dar karščiau taikė kitus apsimarinimo būdus – ašutinės dėvėjimą, plakimąsi, pasninkus, budėjimus. Skaitydamas dvasines knygas, padarė tokią pažangą, kad visų nuostabai su dideliu pasisekimu pradėjo sakyti pamokslus. Nors lotyniškai nemokėjo ir skaitė tik lenkų ir bažnytine slavų kalba parašytus veikalus, turėjo tokią atmintį ir disputavimo dovaną, kad jam vargiai galėjo prilygti mokyčiausi teologai ir negalėjo atsispirti joks eretikas ar schizmatikas. Čia pirmą kartą minima, kad dėl to jis katalikų buvo vadinamas atskalūnų rimbu, o schizmatikų (stačiatikių) nusipelnė būti pravardžiuojamas *dušochvatu* – „sielų grobiku“.

Aprašoma tokiais prigimtiniais gabumais ir ugdomomis dorybėmis paremta jo dvasinė „karjera“: nepaisant jauno amžiaus, jam greit buvo patikėtos vykdyti vienuolyno vyresniojo (arkimandrito) ir daugelis kitų pareigų. Jas vykdydamas, ypač vėliau, išventintas į kunigus ir klausydamas išpažinčių, rodė tokį uolumą, kuris, atrodo, viršydavo žmogaus galias. Po penkiolikos ar daugiau vienuoliško gyvenimo metų buvo paskirtas Polocko vyskupijos, kur unija vos gyvavo, vyskupu.

Antroje šio pranešimo dalyje smulkiai atpasakojami nuo pat priešaušrio prasidėję lapkričio 12-osios, kankinystės dienos, įvykiai, Juozapato nužudymas, vitebskiečių siautėjimas, žuvusiojo išniekinimas,

kūno skandinimas Dvinos (Dauguvos) upėje, atradimas šeštą dieną, visuomenę sužadinęs jo gabenimas į Polocko katedrą, pašarvojimas ir visa tai lydėję ar prieš tai nutikę nepaprasti bei pranašingi įvykiai. Užsimenama, kad visa kiti nepaprasti dalykai, kuriuos žmonės pasakoja, dar nėra pakankamai ištirti.

Tyrimas – beatifikacijos procesas – prasidėjo tik 1628 m.; jis buvo atnaujintas 1637 m. Kadangi buvo įvykusi kankinystė, popiežiumi leidus nebuvo laukiama tuomet reikalautų 50 metų nuo mirties. Proceso dokumentuose, kur trumpai aprašytas tiriamas kandidato į palaimintuosius gyvenimas, lengvai atpažįstame panaudotą Rutschio *relatio* tekstą⁵.

Svarbu, kad šio teksto paplitimas neapsiribojo tik beatifikacijos procesu ir su juo galėjusiais susipažinti asmenimis. Metropolito Rutschio iniciatyva ir rūpesčiu jį buvo siekiama pristatyti visos Abiejų Tautų Respublikos visuomenei ir Europai. Pats Rutskis yra paminėjęs šį tekstą kaip spausdinamą atskira knyga ir dedikuotą popiežiumi Urbonui VIII⁶. Suša, aptardamas savo turėtus ir panaudotus šaltinius, taip pat mini naudojęsis popiežiumi Urbonui VIII dedikuota knygele⁷. Bibliografijos taip pat nurodo tokią knygelę, kuri turėjo išeiti 1624 m. Zamostėje⁸. Deja, niekur nenurodoma bent vieno konkretaus egzemplioriaus saugojimo vieta, ir tokio nepavyko rasti. Tėvų bazilijonų Romoje išleistame šv. Juozapato dokumentų rinkinyje

⁵ S. *Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 1, p. 82–85.

⁶ *Vita S. Martyris nostri typis editur ab Episcopo nostro Vlodimiensi, et Summo Pontifici dedicatur: credo quod valebit pro authentico testimonio* – vide: *ibid.*, p. 57 (metropolito Rutschio laiškas Romos graikų kolegijos alumnams Podbereskiui ir Korsakui, siųstas iš Lietuvos 1624 m.).

⁷ *Alia petita sunt ex Ioachimi Morochovii Episcopi Rutheni Vladimiriensis libello de vita Iosaphat SS. Urbano VIII dedicato.* – Jokūbas Suša, *Cursus vitae, et certamen martyrii, B. Iosaphat Kuncevicii Archiepiscopi Polocen[sis], Episcopi Vitepsenc[sis] et Miscilauien[sis] Ord[inis] D[ivi] Basilii Magni, calamo Iacobi Susza, Episcopi Chelmen[sis] et Belzen[sis] cum S.R.E. uniti Ord[inis] eiusdem adumbratum, Romae: Ex Typographia Varesii, 1665, p. [10].* – Paraštėje nurodyta: *Maii 20 1624.*

⁸ P.vz.: Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007, p. 115 (Nr. 417).

parengėjas Atanasijus Welykyj taip pat pažymi, kad Morochovskio išspausdinto ir į Romą pasiųsto *relatio* egzemplioriaus nerado⁹. Nurodyti duomenys verstų manyti, kad šis spaudinys turėjo egzistuoti ir kad jis nėra tiesiog knygos su pranešimo tekstu lenkų kalba pavadinimas, išverstas į lotynų kalbą (kaip dažnai pasitaikydavo senosiose bibliografijose). Mat *relatio* Zamostėje tais pačiais 1624 m. išties pasirodė lenkų kalba¹⁰. Tačiau joje, bent mums prieinamoje egzemplioriaus kopijoje iš Varšuvos Nacionalinės bibliotekos, nėra dedikacijos popiežiui. Knygos parengimu ir spausdinimu, kaip patvirtina ir išlikusi korespondencija, rūpinosi Vladimiro vyskupas Joachimas Morochovskis¹¹. Todėl iškilo ir teksto autorystės problema, kuri iki šiol daugiausiai buvo sprendžiama Rutskio naudai¹². Palikdami šią problemą nuošalyje tepasakysime, kad lenkiškasis Rutskio-Morochovskio *relatio* variantas, kadangi publikuotas plito Abiejų Tautų Respublikoje, visuomeninės atminties požyriū, be abejo, buvo svarbiausias biografinis veikalas apie Juozapatą iki beatifikacijos ir net iki išsamesnės Sušos biografijos (1665).

⁹ S. *Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 1, p. 281.

¹⁰ Joachim Morochovski, *Relacja o zamordowaniu okrutnym, i osobliwey swiętobliwosci w Bodze Wielebnego Oycy Iosaphata Kuncewicza archiepiskopá Połockiego krotko á prawdziwie opisana*, W Zamosciu, 1624; 36 p., 4°.

¹¹ Be minėtųjų užuominų, tai patvirtina ir Tomaszo Kempas atrastas 1625 m. vasario 9 d. Joachimo Morochovskio laiškas Leonui Sapiegai, kuriam jis siunčia perskaityti išspausdinto veikalą egzempliorių. Morochovskio laiško publikacija: Tomasz Kempa, „Nieznane listy biskupów unickich do kanclerza Lwa Sapiehy – źródła ukazujące sytuację wyznaniową w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszej połowie XVII wieku“, in: *Białoruskie zeszyty historyczne*, 2004, Nr. 22, p. 217–218. (Prieiga per internetą: <http://kamunikat.org/bzh.html?pubid=2196>, žiūrėta 2008 10 10). Kempas pateikiamas lotyniškas veikalas pavadinimas: *Brevis et vera narratio de crudeli caede morumque singulari sanctitate reverendissimi patris Josaphat Kuncewicz, Zamosciae*, 1624.

¹² S. *Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 1, p. 8–9; Josaphat Skruten, „Prima biographia S. Josaphat“, in: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, 1925, t. 1, sąs. 2–3, (Series I), p. 314–363. – Prie veikalėlio vertimo iš lenkų kalbos, jei tai buvo daroma Romoje, galėjo prisidėti ir vėlesnis Rutskio biografas – tuomet ten studijavęs Rapolas Korsakas. Plg.: S. *Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 1, p. 9.

Įdomu palyginti du tekstus – Rutschio *relatio* Romai ir Morochovskio publikuotą *Relacia*. Tai padaryti visai nesunku, nes paraleliai juos skaitant akivaizdu, jog jie visiškai sutampa iki tos vietos, kur baigiasi lotyniškasis *relatio* tekstas. Kas yra originalas, o kas vertimas, galutinai neatsakyta. Prie paminėtų svarstymų galime pridurti tik savo įspūdį, kad itin sklandus, pakankamai dailus, saikingai retoriškas ir emociingas lotyniškasis tekstas, ir tai, kad jis visas panaudotas lenkiškame leidinyje, kalbėtų lotyniškojo originalo naudai. Galėjo būti ir dar pirmesnis darbinis variantas lenkų kalba – toks lenkiškas tekstas galėjo būti verčiamas į lotynų kalbą tiesiog Romoje.

Skirtumai prasideda tik veikalėlio pabaigoje – nuo 27 puslapio ([I. D+v]). Morochovskis nuo savęs prideda liudijimą apie stebuklus, taip tarsi sutvirtindamas trečiosios šventojo kankinio biografijai įprastos dalies – *miracula* – užuomazgas. Jį varžo tai, kad stebuklai neištirti ir nepatvirtinti, todėl plačiau kalba tik apie vieną, apie kurį neseniai sužinojo iš pirmų lūpų, o liudininkai yra labai patikimi (kai gimdyvė, ponia Vitebsko miesto raštininko žmona, pasimeldė kankiniui Juozapatui, tuoj pat sėkmingai baigėsi komplikuotas gimdymas).

Toliau pereinama prie karaliaus paskirtos, Leono Sapiegos vadovaujamos komisijos veiklos tramdant savivalę Vitebske ir baudžiant nusikaltimo kaltininkus. Pirmuoju asmeniu teksto autorius priduria apie tai, „kuo negali atsistebėti“ – apie priešininkų piktybiškas kalbas, jog tai nubaustieji esą kankiniai. Šis priedas, kuris knygos tekste nėra niekaip išskirtas ir tarsi tęsia ankstesnį pasakojimą, yra visai kito pobūdžio tekstas. Jį akivaizdžiai išprovokavo įvykiai po kankinystės, žudikų bausmės, stačiatikiška jų interpretacija, kuriai siekiama duoti įtikinamą atkirtį. Argumentuodamas, kad kankiniu daro ne kas kita, o žūties priežastis, autorius cituoja Šventąjį Raštą, šv. Augustiną, šv. Kiprijoną, net Seneką, Juozapą Flavijų, Euagrijų ir kt., pateikia Bažnyčios istorijos pavyzdžių ir nedidelį autonomišką poleminių teologinių diskursą, tiesiog traktatėlį. Panašių motyvų esama

ir Kreuzos laidotuvių pamoksle, publikuotame tais pačiais metais¹³. Knygelės pabaigoje, kaip paskutinis argumentas, patvirtinantis autoriaus teiginius, paminimas Meletijus Smotrickis, stačiatikių Polocko arkivyskupas, kuriam teko didelė dalis moralinės kaltės dėl susidorojimo su Juozapatu Kuncevičiumi. Tai pripažindamas, jis, graužiamas sąžinės, „pabėgęs“ į Rytų kraštus. Žinome, kad vėliau, po Smotrickio „atsivertimo“ ir perėjimo į bažnytinės unijos pusę, šis jo atgailos momentas taps viena svarbiųjų unitų literatūros temų. Taip Rutschio-Morochovskio *relatio* susisieja su vėlesne biografistikos tradicija, kurios herojumi tapo ir pats atsivertęs Smotrickis. Juozapato ir Smotrickio biografijos greta yra ir Sušos raštuose.

Chronologiškai čia derėtų pereiti prie kito kūrinio – R a p o l o K o r s a k o parašytos jo pirmtako metropolito Juozapo Benjamino (Velamino) Rutschio biografijos. Plačiau ją aptarsime vėliau, nes ankstesnes pal. Juozapato biografijas čia logiška susieti su svarbiausia – sukurta Jokūbo Sušos ir išspausdinta Romoje 1665 m., jau po 1642 m. įvykusios beatifikacijos, rengiantis galimam Juozapato paskelbimui šventuoju. Vis dėlto reikia paminėti, kad su Juozapatui skirta biografistika Korsako kūrinių sieja ne viena aplinkybė. Visų pirma – kad jis, kaip vėliau ir Suša, ją sukūrė būdamas Romoje, parašė lotyniškai. Tai įvyko 1640 m., kai Korsakas ten rūpinosi, be kitų unitų reikalų, ir Juozapato beatifikacijos bylos vyksmu. Tais pačiais metais Korsakas ten, deja, ir mirė, neužbaigęs iki galo rankraščio su Rutschio gyvenimo aprašymu, turėjusiu, matyt, kada nors tapti įžanga ir pastarojo, garsėjusio šventumo šlove, beatifikacijos procesui. Tačiau skaitydami šį veikalą matome, kad jis turi sąsają su iki tol sukauptomis (taip pat aprašomojo pirmtako ir bendražygio Rutschio)

¹³ Leon Kreuz, *Kazanie o świątobliwym żywoćie y chwalebney śmierci przewielebnego oycy Iosaphata Kuncewicza Arcybiskupá Polockiego, Witebskiego y Mścislawskiego w cerkwi Cathedralney Polockiey przy depozyciey ciała iego odprawowane oycy Leona Kreuzy Nominata na episkopstwo Smolenskie, zá wolą y ukázaniem starszych z Ruskiego ięzyká na polski przełożone y w druk podane, roku 1625, January 17, l. E²r–E⁴v.*

biografinėmis žiniomis apie Juozapatą ir šiam Rutschio artimam draugui skiriama nemaža dėmesio, atskleidžiami kai kurie gyvenimo faktai, galų gale – Rutschio reakcija į Juozapato žūtį.

Grįžtant prie Juozapato biografijų, dar paminėtini kai kurie kiti ankstyvieji veikalai, pasirodę tarp 1624 m. Rutschio-Morochovskio *relatio* ir 1665 m. Sušos parašytos biografijos. Be minėtojo Kreuzos pamokslu, Juozapatui pamokslus skyrė ir vienas garsiausių Abiejų Tautų Respublikos Baroko pamokslininkų Fabijonas Birkovskis (1628)¹⁴. Tais pačiais 1628 m. pradėto beatifikacijos proceso fone pasirodo ir poetinių kūrinių¹⁵. Stambiausias iš jų ir sulaukęs bene daugiausiai dėmesio – poema *Josaphatidos* (1628)¹⁶. Nors poemos gali būti glaudžiai susijusios su biografijos žanru¹⁷, šiuo atveju taip nėra. Perskaičius ją paaiškėja, kad poemoje gana mokykliškai sekant Vergilijumi, taikant antikinės poezijos menines priemones, su tam tikrais ekskursais poetizuojamas pats kankinystės įvykis. Aiškesnio

¹⁴ Fabian Birkowski, „Na dzień b. Jozaphata Kuncewicza, męczennika, archiepiskopa połockiego kazanie: Wonne kwiaty i owoce kraju zimnego“, in: Idem, *Kazania na niedziele święta doroczne*, Kraków: W Krakowie: W Drukarni Andrzeia Piotrkowczyka, Typographa J.K.M. 1628, t. II, d. 2, p. 863–877; Idem, *Głos krwie b. Jozaphata Kunczewica, archiepiskopa Połockiego, także b. Iana Sarkandra męczennika Morawskiego; y obrazu Bransgierskiego przy tym o śś. Obrazach, iako maia być szanowane, kazanie czworo, przez x. Fabiana Birkowskiego doktora theologa, z Zakonu Kaznodzieyskiego, Dominika świętego [...]*, W Krakowie: W Drukarni Andrzeia Piotrkowczyka, Typ. J.K.M., 1629.

¹⁵ Pvz.: W.A. Szlachtowic, *Triumf duchowny wiel. o. J. Kuncewicza episcopa wi-tebskiego zyciem duchownym i śmiercią prawie męczeńską oświecony*, Lwów, 1628. – Poema sapfina strofa. Aprašyta pagal: *Hagiografia Polska: Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, p. 651.

¹⁶ [Juozapatas Isakovičius?, Mikalojus Kmicičius?], *Iosaphatidos, sive De nece Josaphat Kuncewicz, archiepiscopi Polocen[sis], ritus Graeci, pro unione et S. Sede Apostolica Romana, Vitebsci a schismaticis caesi*, libri tres, illustrissimo ac reverendissimo d[omi]no, d. Antonio Sanctacrucio, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Seleucia [...], a f. Iosaphat Isakowicz Ordinis D. Basillii Magni dedicati anno M. DC. XXVIII, [Vilnae: Typis Academicis S.I., 1628]; 95 p., 8°.

¹⁷ Eiliuotos hagiografinės *vita* pavyzdys galėtų būti Mikalojaus Husoviano poema apie šv. Hiacintą *De vita et gestis divi Hyacinthi* (1524). Prienamiausia publikacija: Mikalojus Husovianas, *Raštai*, iš lotynų kalbos vertė Benediktas Kazlauskas [ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 75–104, 165–200. – Šią Husoviano poemą vertė Tomas Veteikis.

chronologinio ar kitokio biografinio siužeto joje nėra, todėl kūrinių tikrų analizuoti ne LDK biografijos, bet epinės poezijos raidos kontekste.

Kaip ir galima tikėtis, beatifikacija, įvykusi 1643 m. gegužės 16 d., paskatina naujų pal. Juozapatui skirtų kūrinių atsiradimą¹⁸. Žinome Antano Gerardi (Antonio Gerardi) veikalą apie kankinį Juozapatą, skirtą kardinolui Antanui Barberiniui ir išleistą Romoje tais pačiais metais¹⁹. Netrukus Romoje išsaina dar viena palaimintojo biograma²⁰. Vėlesniais metais Vilniuje, Romoje, Krokuvoje neretai publikuojami pal. Juozapato šventės proga sakyti pamokslai²¹. Visa tai

¹⁸ Žr. pridėdamą bibliografiją.

¹⁹ Antonio Gerardi, *Sommaria relatione della vita, e miracoli del beato martire Giosafat Concevitio dell' Ordine di S. Basilio Magno, Archimandrita, e poi Archivescovo di Polocia, martirizzato dagli Scismatici in Russia nella Città di Vitebsco del Regno di Polonia, alli 12 di Novembre 1623, per difesa della Santa Sede Apostolica Romana, dichiarato Beato martire dalla Santità di N. S. Urbano VIII*, estratta dalli processi, fatti per la sua beatificatione e canonizatione, da Antonio Gerardi, Romano procuratore, et agente della causa, In Roma: Appresso Ludovico Grignani, 1643. – Originalus beatifikacijos proga išleistas, procesų medžiaga, kaip matyti iš pavadinimo, paremtas leidinys mums neprieinamas, naudotasi šv. Juozapato beatifikacijos ir kanonizacijos šaltinių rinkinyje paskelbtu tekstu ir bibliografiniu aprašu: S. Josphat hieromartyr: *Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 3: 1637–1867, collegit, adnotavit, paravit editionemque curavit Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: *Analecta OSBM*, Sectio III: *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarussiae cura PP. Basilianorum collecta et edita*: Bio- et hagiographica S. Josphat), Romae, 1967, p. 122–138. – Paminėtas: Marian Rechowicz, „Jozafat Jan Kuncewicz (Kuncycz)“, in: *Hagiografia Polska: Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, p. 647.

²⁰ Filip Borowski, *Breve racconto dei martirio, santità della vita [...] e miracoli del beato Giosafat Concevitio arcivescovo di Polocia [...] dichiarato beato martire [...]*, In Roma: Nella stamperia di Lodowico Grignani, 1644; [1] l., 2°. – Aprašyta pagal: Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007, p. 20.

²¹ Albertas Ciecīševskis, *Kazanie miane w cerkwie o.o. Bazyljanow, w Wilnie podczas uroczystego obchodu na cześć błogosławionego Józefata męczennika roku 1642*, [Wilno, 1642]; Merkelis Stanislovas Savickis, *Primitiae honorum divo Josaphato Kuncewicz ab alma Academia Vilnensi Societatis Jesu solemnium triumpho exhibitorum, publica pro rostris oratione, ad aras Unionis Sanctissimae Trinitatis ritus Graeci patrum Basilianorum Vilnensium per Melchiorem Stanisl. Sawicki art. et phil. magistrum [...]* 3. Nonas Decemb. anno MDCXXXIII sacrae [!] dicataeque, Vilnae: Typis patrum Basilianorum, 1643; Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *Krwawa Chrystusowa winnica albo kazanie o bł. J. Kuncewiczu archiepiskopie połockim władcy witebskim, mścisławskim, miane w Żurowicach*, Kraków, 1647 (aprašyta pagal: *Hagiografia Polska*:

sudaro ir biografinių kūrinių literatūrinį kontekstą, formuoja svarbiuosius, bendruosius, geriausiai visuomenės atpažįstamus palaimintojo biografinio portreto bruožus.

Ypač pal. Juozapato biografistikai svarbūs 1665 metai, kai Vilniuje pasirodo jėzuito Stanislovo Kosinskio veikalas²², o Romoje unitų Chelmo ir Belzo vyskupas Jokūbas Suša išspausdina reikšmingiausią, plačiausią pal. Juozapato gyvenimą²³. Tuo pačiu metu šis autorius parašo ir išspausdina kitą biografinį veikalą, kuriame aprašo nepaprastą Meletijaus Smotrickio, pal. Juozapato priešininko, gyvenimą, atgailą ir atsivertimą bei perėjimą į unijos pusę. Dar kitais, 1666 metais, pagal bibliografinių žinytų informaciją, Suša išspausdina pakartotinį pal. Juozapato biografijos leidimą²⁴.

Słownik bio-bibliograficzny, t. 1, p. 651); Idem, *Novus sol in caelo Basiliano relucens B. Iosaphat Kuncewicz archiepiscopus Polocen. [...] ob fidem catholicam crudeliter necatus*, publica oratione Romae die Novemb. 12. natali eiusdem, anno 1648. in ecclesia SS. Sergii, et Bacchi ad aedes rr. pp. Basilianorum inter Missae solemnia a Casimiro Ioanne Woysznarowicz s. th. et i. u. doct. [...] expositus, Romae: Ex typogr. Bernardini Tani, 1649; deinde Cracoviae: In typographia Francisci Caesarii, S.R.M. typ., 1649; S. Liniewski, *Rosa Kunceviana in b. J. Kuncewicz archiep. polocensi et witebsciensi ac mscislaviensi ep. in ordine fidei a schismate interpmtio [!] purpura martyrii decorata*, Romae, 1651 (aprašyta pagal: *Hagiografia Polska: Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, p. 651); Idem, *Cruces Cuncevianae tum in vita et morte Divi J. martyris exhibitae quam eius post mortem eidem a fidelibus erectae*, Romae, 1652 (aprašyta pagal: *Hagiografia Polska: Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, p. 651).

²² Stanislovas Kosinskis, *Żywot y męczeństwo b. Jozafata, biskupa y męczemika szeroko zebrane przez x. Stanisława Kosińskiego Soc. Jesu, teraz dla pospolitego wiernych zbudowania krótko do druku podane przez iednego kapłana teyże Societatis, W Wilnie: [Druk. Akad. Soc. Jesu], 1665; 44 p., 4° (aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos=Polska książka na Litwie w XVII w.*: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, p. 88).*

²³ Jokūbas Suša, *Cursus vitae, et certamen martyrii, B. Iosaphat Kuncevicii Archiepiscopi Polocen[sis] Episcopi Vitepscen[sis] et Miscilawien[sis] Ord[inis] D[ivi] Basilii Magni, calamo, Iacobi Susza, Episcopi Chelmen[sis] et Belzen[sis] cum S.R.E. Uniti Ord[inis] eiusdem adumbratum*, Romae: Ex Typographia Varesii, 1665; 152 p., 4°.

²⁴ Idem, *Cursus vitae, et certamen martyrii, b. Iosaphat Kuncevicii [...]*, Romae: Ex Typogr. Veresii, 1666; 145 p., 4°. – Aprašyta pagal: Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*, t. 2, p. 177.

Toks suaktyvėjimas Juozapato hagiografijoje sietinas su pastangomis galutinai sutvarkyti jo gerbimo Bažnyčioje reikalus – įvykdyti kanonizacinį procesą. Vienas iš tam reikiamų dalykų buvo deramai parengtós, plačios hagiografinės biografijos sukūrimas ir publikavimas – akivaizdu, kad beatifikacijos proga pasirodę tekstai pačių unitų taip pat netenkino. Suša šį uždavinį išsprendė su nemenku užmoju, įtikinamai. Pal. Juozapato kanonizavimu rūpinosi nuo 1655 m. (kai mirė metropolitas Antanas Sielava) unitų metropoliją administravęs „lietuvis“²⁵, iš Vilniaus pavieta kilęs Gabrielis Kolenda. Tai matyti iš publikuotos jo korespondencijos²⁶. O Romoje šiuo reikalu pasirūpinti turėjo 1664 m. ten nuvykęs Bazilijonų ordino protoarkimandritas (generalinis vyresnysis) Chelmo vyskupas Jokūbas Suša. Tuo metu – tvano, Maskvos okupacijos ir karo sąlygomis – Juozapato Kuncevičiaus palaikai buvo tremtyje – išvežti iš maskvėnų užimto Polocko, saugomi ir slepiami įvairiose vietose (daugiausia Supraslyje, kur jais rūpinosi minėtas Gabrielis Kolenda). Aplankę Vilnių, į atsiimtą Polocką jie sugrįžo tik 1667 m.²⁷ Popiežiui Klemensui X Kolenda ir Suša

²⁵ Taip jis įvardijamas įrašė po portretu ir kai kuriuose dokumentuose.

²⁶ *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637–1674), collegit adnotationibus illustravit et introductione auxit P. Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: Analecta OSBM, Sectio III: Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarussiae cura PP. Basilianorum collecta et edita: Epistolae metropolitaram, archiepiscoporum et episcoporum, vol. II), Romae, 1956, p. 307–339.*

²⁷ Ta proga Vilniuje buvo išspausdinta nemaža proginių leidinių, kurie iki šiol nėra atskirai aptarti: Valentinas Bialavičius, *Epinicion dum sacrum corpus B. Josaphat archiep. ac martyris Vilnam ab exilio invehetur*, Vilnae: [Typis Academicis S.I.], 1667 (aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 47); Kiprijonas Žochovskis, *Relacyja czternastoletnego wygnania z katedry Polockiej b. męczennika Ioaphata przy szczęśliwym powrocie onego do teyze katedry czyniona przez x. Cypriana Zochowskiego Zakonu Bazylego S. s. th. doktora metropolitanskiego auditora*, W Wilnie: W Drukarni Akadem. Soc. Iesu, 1667; 20 p. (aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*, p. 194); Idem, *Valete imieniem b. męczennika Iozaphata Kuncewicza arcybiskupa Polockiego, Witepskiego, [...] do katedry Polockiej ruszającego się dane stoletcznemu Wilnowi, y W.X.L. magnatom na ten czas zebrany, w cerkwi katedralnej Przeczystej S. nazwanej*, przez x. Cypryana

kanonizacijos bylą pateikė 1670 m. Tuomet pritrūko pajėgų, lėšų ir viltys ją užbaigti neišsipildė. Bet neabejotina Sušos sukurtos biografijos reikšmė visai vėlesnei Juozapato hagiografijai, taip pat kanonizacijos bylos eigai ir sėkmingai baigčiai gerokai vėliau – jau XIX a. (1867).

Romoje išleistas pal. Juozapato gyvenimas – kruopščiai parengta knyga. Jos pavadinimas yra gerai apgalvotos visumos, tam tikros „programos“ dalis. *Cursus vitae* motyvas koreliuoja tiek su egzistavusia tradicija (Fabijono Birkovskio 1628 m. pamokslo, skirto Juozapatui Kuncevičiui, tema), tiek su paantraštede cituojamais šv. Pauliaus Antrojo laiško Timotiejui žodžiais (*Bonum CERTAMEN certavi, CURSUM consumavi... 2 Tim 4, 7*). Knygą pradeda herbinis eilėraštis, skirtas popiežiui, ir tam pačiam popiežiui Aleksandriui VII skirtas nedidelis *littera dedicatoria* tekstas. Svarbi jo mintis, kreipianti į kūrinio tikslą: pats Juozapatas prašyte prašosi, kad, kaip popiežiaus pirmtakas jį paskelbė palaimintuoju, taip Aleksandras VII dabar jam suteiktų šventumo vainiką, nušviestų šventojo šviesa. Tai pats Juozapatas šia knyga, viena ranka tiesdamas gyvenimo, kita – kankinystės aprašymą, kartu su visa Lenkijos karalyste ir vienybėje su Roma esančia Rusia maldauja būti vainikuotas šventumo vainiku.

Svarbi ir įžanga *Ad lectorem*. Jos dominantė – kūrinio dokumentalumo ir patikimumo akcentavimas, priartinantis jį vos ne prie

Zochowskiego Zakonu Bazylego S. s. th. doctora, y metropolitanskiego auditora, W Wilnie: Z Drukarni Akad. Societatis Iesu, 1667; 23 p. (aprašyta pagal: XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos, p. 194–195, egz.: MAB L-17/132); Idem, *Wstęp po drodze do stołecznego W^o Xięstwá Lit. miasta Wilná, powracającego z ucieczki przed nieprzyjacielem błogostawionego męczennika Chrystusowego Iozafata arcybiskupá Polockiego [...] do arcybiskupiej káthedry swoiey Połocká: Ogłoszony z pulpitu w cerkwi Przenaśw. Trojcy Oycow Bazyljanow monastyra Wileńskiego, skoro szczęśliwie stánął w teyże cerkwi w świętych zwłokach swoich teże b. arcybiskup przez x. Cypryana Zochowskiego Zakonu Bazylego S. s. th. doctora, W Wilnie: Z Drukarni Akad. Societatis Iesu, 1667; 21 p. (aprašyta pagal: XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos, p. 195, egz.: VUB III 10793); Benediktas Michnevičius, *Rosa autumnalis caelo manibus schismaticorum inserta, Dunae aquis irrigata, in terris gratum spargens odorem sive beatus Iosaphat Kuncevicus archiepiscopus Polocen[sis] episcopus Vitepscen[sis], et Mscislaiuen[sis] Ordinis Diui Basilii Magni redux Polociam ad Sedem suam triumpho celebri Vilnae, in Vrbe Magni Ducatus Lithuaniae honoratus, per Benedictum Michniewicz Ord[inis] eiusdem Presbyterum repraesentatus Anno Domini M. DC. LXVII, [S. I.]: Ex typographia Ignatii de Lazaris, [1668?]; 39 p., 4°.**

šiuolaikinės istorinės biografijos reikalavimų. Barokiška kalba, bet nuosekliai Suša suformuluoja savo metodą: pal. Juozapato gyvenimą, kankinystę ir stebuklus aprašys tarsi kelrode žvaigžde sekdamas 1637 m. Polocko proceso dokumentais; ši kryptis neleis jam suklysti ar būti apkaltintam kokiais nors iškraipymais. Pasinaudodamas Romoje saugotais visais proceso dokumentais, jis nurodo konkrečius Lenkijos karaliaus, popiežiaus raštus, asmenis, datas – tarsi trumpą, iki šiol vertingą proceso istorijos apžvalgą. Be šių dokumentų, autorius „pripažįsta“ pasinaudojęs ir šventojo šlovę aprašiusiais bei ją skleidusiais ankstesniais ir vėlesniais leidiniais. Nurodo jėzuito Stanislovo Kosinskio, buvusio Juozapato nuodėmklausio, lenkiškai parašytą jo gyvenimą, mini jau aptartą Vladimiro vyskupo Joachimo Morochovskio knygelę, dedikuotą popiežiui Urbonui VIII, ir Antano Gerardi 1643 m. išspausdintą palaimintojo gyvenimą; taip pat pranešimus kongregacijai *De propaganda fide* bei Auditorių rotai.

Biografiją įrėmina ir poetiniai bei dokumentų tekstai: Šventosios apeigų kongregacijos dekretas ir popiežiaus 1643 m. indultas, leidžiantis gerbti pal. Juozapatą, aukoti jam skirtas šv. Mišias. Tai tarsi liudija solidų, beveik oficialų, veikalo pobūdį. Leidinio pradžioje, dar prieš biografinį pasakojimą, yra palaimintojo kankinio raižytas portretas su įdėtu po juo dvieliu, o paskutinis iš įžanginių tekstų yra aštuonių eilučių epigrama, skirta paskutiniems Juozapato ištarties žodžiams „O Dieve mano“ (*In verba O DEUS MEVS a Iosaphat in morte dicta*).

Pradėdamas biografinį pasakojimą, Suša dar kartą užsimena apie rašyti paskatinusias priežastis – tai, kad, anot jo, visas gyvenimo aprašymas, t. y. pilnas ir išsamus, iki tol nebuvo išvydęs dienos šviesos. Autorius yra pasiryžęs tokį kūrinį pateikti ir tikisi skaitytoją ne tik informuoti, bet ir įtikinti, jog pal. Juozapatas vertas šventojo šlovės – kad tvirtai sekė didžiųjų Bažnyčios tėvų pėdomis ir savo nuopelnais bei narsiai pralietu krauju pasiekė nepaprastą stebuklą šlovę²⁸.

²⁸ Jokūbas Suša, *Cursus vitae, et certamen martyrii, B. Iosaphat Kuncevicii*, p. 1.

Sušos literatūrinis nuopelnas tas, kad visas iki tol sukaupias biografines bei kulto žinias, susijusias su pal. Juozapatu, jis nuosekliai pateikė ir apibendrino aiškią, klasikinę struktūrą hagiografinėje biografijoje, kurioje chronologinis pasakojimas derinamas su gausiai iliustruojamų dorybių aprašymu. Modernus bruožas, kuriuo pasižymi autorius – ne tik barokinis, faktus į viena jungiantis stilius, bet ir nuolat skiriamas dėmesys faktų šaltiniams, nuorodos į skaitytus, asmeniškai matytus veikalus, dokumentus, liudininkus. Jo tekste daug daugiau konkrečių žmonių pavardžių nei ankstyvuosiuose šv. Juozapatui skirtuose biografiniuose tekstuose, kur daugelis, ypač aukštesnių, pareigūnų ar didikų aiškiai neįvardijami. Sušai tai daryti buvo parankiau dėl jo deklaruojamo patikimumo siekio ir nuokankinystės skiriančių daugiau nei keturių dešimtmečių. Kūrinio planą gerai atskleidžia skyrių pavadinimai, kurių yra visai nedaug:

Cap. I. *De natalibus, pueritia et statu saeculari* („Apie kilmę, vaikystę ir pasaulietinį gyvenimą“) – nurodoma kilmės vieta (Vladimiras Voluinėje), tėvai, aprašomas pirmas stebuklingas įvykis (vaikystėje pal. Juozapas pajutęs iš Nukryžiuotojo šono iššokusią kibirkštį įkrintant į savo širdį); maldinga ir dora jaunystė, pirmieji mokslai ir tarnyba pas pirklių Vilniuje; matydamas įtampą tarp stačiatikių ir negausių unitų, Dievo valia Juozapas pasirenka pastarųjų pusę.

Cap. II. *De statu religioso* („Apie vienuolinį gyvenimą“) – aprašomos maldingumo praktikos, dorybės, veiklumas gyvenant vienuolyne prie Šv. Dvasios bažnyčios Vilniuje, nuopelnai jį plečiant, ginant nuo „schizmatikų“ ir reformuojant, studijos, sielovadinis uolumas, dėl kurio katalikų buvo vadinamas „schizmatikų rimbū“, o stačiatikių – „dušochvatu“; paskyrimas vienuolijos arkimandritu ir veikla einant šias pareigas.

Cap. III. *De statu archiepiscopali* („Apie gyvenimą vykdant arkivyskupo pareigas“) – 38 metų amžiaus jis iššventinamas Polocko arkivyskupu. Aprašomos ganytojiškas uolumas, dorybės, kartu didėjantis schizmatikų spaudimas, aptariamasis peikiantis Leono Sapiegos

laiškas ir arkivyskupo Juozapato atsakymas į jį, konfliktai, patiriamos skriaudos – aplinkybės, atvedę į sąmokslą prieš jį ir kankinystę, paties arkivyskupo drąsa pranašaujant savo mirtį ir vykstant jos pasitikti į priešiška nusiteikusį Vitebską.

Cap. IV. *De martyrio et actis post martyrium* („Apie kankinystę ir įvykius po kankinystės“) – smulkiai pasakojami kankinystės dienos įvykiai, kaip po to buvo atrastas stačiatikių paskandintas kūnas, nepaprasti po kankinystės vykę reiškiniai.

Cap. V. *De cultu et miraculis B. Iosaphat* („Apie gerbimą ir pal. Juozapato stebuklus“) – šiame skyriuje Suša siekia pateikti sutvarkytą sunumeruotų įvairiu laiku ir aplinkybėmis paliudytų stebuklų sąrašą, kuris buvo įprasta šventųjų gyvenimų dalis. (Tokį, pavyzdžiui, parengė Grigalius Svencickis kartu su šv. Kazimiero gyvenimu 1604 m.²⁹) Čia jų Suša surinko lygiai 100. Pagrindinis šaltinis – beatifikacijos procesas, jame surašyti liudininkų parodymai. Taip pat įdomu, kad autorius pateikia istoriografiškai nuoseklią kulto apžvalgę, paminėdamas ir svarbesnius veikalus³⁰.

Vienas iš plačiau aprašytų stebuklų (nr. 27) – liudijimas apie Smotrickio atsivertimą. Šis įvykis neatsitiktinai traukė dėmesį, nes tuo pačiu metu šviesą išvydo ir Smotrickio biografija, parašyta Sušos. Stebuklams, be gausių pagijimų, priskiriami ir pagal beatifikacijos proceso reikalavimus atliktos palaimintojo palaikų apžiūros rezultatai – 1628 ir 1637 m. atidengtas ir rastas nesugedęs kankinio kūnas.

²⁹ *Theatrum S. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula, et illustris pompa in sollempni eiusdem apotheoseos instauratione, Vilnae Lithuaniae metropoli, V Id. Maii, anno D[omi]ni M. DC. IV. instituta graphice proponuntur, Vilnae: Operis typographici Academiae Societatis Iesu, 1604.* – Išleista kartu su: *Genealogia S. Casimiri bei Theatridium poeticum Sanctissimo et castissimo poetae D. Casimiro, Academici parteniū Vilnae monumentum immortale.* Grigaliaus Svencickio veikalas *Gloriosissimi Confessoris Diui Casimiri vita* yra p. 1–23. Stebuklų aprašymas pateikiamas kaip antroji gyvenimo dalis, pavadinta „Apie stebuklus, jo įvykdytus po mirties“ (*Vitae Diui Casimiri Pars II: De miraculis per eum post mortem editis*, p. 8–22).

³⁰ Jokūbas Suša, *Cursus vitae, et certamen martyrii, B. Iosaphat Kuncevicii*, p. 104–105.

Šioje knygos vietoje yra ir poskyris, skirtas po proceso įvykusiems, mažiau žinomiems stebuklams, kuriuos autorius neslepia surašęs daugiau iš atminties. Vienas įdomesnių čia – stebuklingas paties pal. Juozapato pasirodymas ir dalyvavimas Kazimierui Leonui Sapiegai Gdanske apsisprendžiant dėl jo sidabrinio karsto ir puošnios kapavietės įrengimo³¹. Stebuklų sąrašas baigiamas 1660 m. pergalės prieš maskvėnus, priskiriamos palaimintojo globai, aprašymu, pristatančiu jį kaip visos valstybės dangiškąjį globėją.

Knygos pabaigoje yra poetinis priedas. Poetinių kūrinų autorystė atskirai nenurodyta, todėl jų autoriumi preliminariai tenka laikyti tą patį Juozapato biografą Sušą, juolab kad bibliografijose nurodoma buvus jo poezijos leidiniu³². Šie kūriniai nustebina aukštu meistriškumo lygiu (gal kitokius ir nebūtų buvę patogu publikuoti pačioje Romoje). Pirmasis – Juozapato gyvenimą apžvelgiantis elogijas. Ant-rasis priedas – dvi dešimtys eilėraščių. Jų bendras pavadinimas – *Sacra et perbrevis Poësis. De vita et Martyrio Beati Iosaphat*. Poetiškai įprasminami įvairūs subjektyviai pasirinkti Juozapato gyvenimo ir kankinystės bei stebukliniai motyvai, kurie aprašomi ir biografijoje: kad gėręs vien vandenį, naktinė malda stovint ant akmens prie bažnyčios, šuns užkapojimas ant Juozapato kūno, kapas, kelias dangun, pranašystė, ištarta kūdikio lūpomis, ir kt.

Ši sąsaja su poezija (epigramomis), su elogijo žanru labai simboliška žvelgiant į tolesnę pal. Juozapatui skirtos literatūros raidą. Sušos įtaka ne tik unitų hagiografijai, istoriografijai, bet ir Juozapato vaizdavimo poetikai yra itin stipri. Ryškus pavyzdys, kurio čia plačiau neaptarsime tik todėl, kad autorius yra ne unitas, o jėzuitas, – tai Andriejaus Mlodzianovskio *Simboliniai atvaizdai*³³. Ši knyga – iš-

³¹ *Ibid.*, p. 130–131 (nr. 89).

³² *Rhythmus de b. martyre Iosaphat ex Polonico idioma Latine de verbo ad verbum translatus* [...], S.l.: s.n., s.a., 9 l. – Išleista kartu su lenkišku tekstu. – Aprašyta pagal: Edward Ozorowski, „Susza Jakub Jan (1610–1685)“, in: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1982, p. 223.

³³ Andriejus Mlodzianovskis, *Icones symbolicae vitae et mortis B. Iosaphat martyris archiepiscopi Polocensis, expressae et perillustri domino d. Georgio Stanislao Sa-*

skirtinis Vilniaus leidinys, kuriame jungiami ir biografinės literatūros, ir poezijos, ir epigramos, ir elogijo žanrų bruožai; jame palaimintojo Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo keliui perteikti pasirenkamas emblemų ir elogijų serijos literatūrinis pavidalas.

Młodzianovskio veikalas – ne pasakojimas, bet tam tikras meninis švento žmogaus gyvenimo momentų permąstymas, suaktualinimas, galima sakyti, „elitine“ Baroko meno forma – meninių žodžio ir vaizdo pavidalų sinteze, įvairių prasmų sampyna ir žaismėmis. Knygos pradžioje įdėtas trumpas šv. Juozapato gyvenimo aprašymas³⁴, tarsi pasitikdamas skaitytoją, taip pat atlieka paaiškinamojo, su faktais supažindinančio ir emblemų bei elogijų prasmę dešifruoti padedančio teksto funkciją. Iš jo sužinome, kad, parenkant temas 40-čiai knyga sudarančių emblemų ir elogijų, remtasi būtent Sušos biografiniu veikalu apie pal. Juozapatą. Taigi literatūrinė atminties tradicija buvo kuriama ne tik proza aprašant gyvenimus, bet ir įvairiomis naujomis barokinės literatūros formomis.

Kaip minėta, Suša vienu metu su pal. Juozapato biografija Romoje lotynų kalba išleido ir kitą – Meletijaus Smotrickio – *gyvenimą*, pavadintą *Rusėnų unijos Saulius ir Paulius, perkeistas palaimintojo Juozapato krauju, arba Meletijus Smotrickis, Hierapolio arkivyskupas, Dermanės Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino arkimandritas, į dienos šviesą iškeltas Jokūbo Sušos, Chelmo ir Belzo vyskupo, esančio vienybėje su Šv. Romos Bažnyčia, iš to paties ordino*³⁵. Tačiau jos statusas ir literatūrinis žanrinis pobūdis yra kitoks dėl kelių aplinkybių. Visų pirma todėl, kad Smotrickis nebuvo oficialiai Bažnyčios gerbiamas palaimintasis

pieha palatinidae Polocensi capitaneo Borisoviensi oblatae ab Andrea Młodzianowski Societatis Iesu, Viln[ae]: Typ. Acad. Soc. Iesu, 1675; 75 l., 4°.

³⁴ „Compendium vitae B. Iosaphat, Archiepiscopi Polocensis Martyris“, in: Andriejus Młodzianovskis, *Icones symbolicae*, l. [8r–10r].

³⁵ Jokūbas Suša, *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis sanguine Beati Iosaphat transformatus, sive Meletius Smotricius Archiepiscopus Hierapolitanus Archimandrita Dermanensis Ord. S. Basilii Mag. per Iacobum Susza Episcopum Chelmenssem et Belzensem cum S.R.E. unitum eiusdem Ordinis, ex tenebris in lucem prolatus*, Romae: Ex Typographia Varesii, 1666; 145 p., 4°.

ar šventasis – kaip Juozapas. Šios biografijos, kitaip nei pirmosios, negalime vadinti hagiografine. Tačiau hagiografijos įtaka joje labai aiški. Šis kūrinys rašytas dėmesį kreipiant į tikėjimo dalykus. Nors dėl minėto statuso joje daug atsargiau turėjo būti eksponuojamas stebuklinis aspektas, tačiau akivaizdus dėmesys ir šiai sričiai (popiežiaus brevės, mirusio Smotrickio laikomos rankoje, stebuklas). Temos požiūriu aiški jungiamoji grandis su aptartąja biografija taip pat yra – tai kankinio Polocko arkivyskupo Juozapato Kuncevičiaus asmuo. Kankinystė kaip posūkis, atsivertimo priežastis Smotrickio gyvenime yra ir prasminė, ir kompozicinė biografijos ašis, persekiotojo Sauliaus ir atsivertusio Pauliaus antinomijos ir paralelės pagrindas³⁶.

Tipologijos aspektu šio biografinio kūrinio vietą galėtume apibrėžti kaip tarpinę – *inter sacram et prophanam* – tarp pasaulietinės ir hagiografinės esančią *vita*. Toks atvejis nebuvo unikalus XVII a. ir vėlesnėje raštijoje. Į tą pačią tipinę nišą galėtume sudėti ir jėzuitų aprašytus šventu gyvenimu garsėjusių konfratūrų, kurie niekada nebuvo oficialiai paskelbti šventaisiais, biografijas, pavyzdžiui, Alberto Vijūko-Kojalavičiaus sukurtą Lauryno Bartilijaus gyvenimą ar jo brolio Kazimiero Vijūko-Kojalavičiaus ir Boguslovo Balbino parašytą Mikalojaus Lenčickio (Lancicijaus) biografiją³⁷.

³⁶ Plačiau žr.: Mintautas Čiurinskas, „Bažnytinė unija kaip Baroko fenomenas ir biografinės literatūros kontekstai“, p. 148–160 (straipsnio skyrius „Barokiškumo kategorijos biografistikoje (Meletijaus Smotrickio biografija)“).

³⁷ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *De vita et moribus R.P. Laurentii Bartilii e Societate Iesu, liber unicus*, auctore Alberto Wiiuk Koiłowicz Soc. Iesu, Vilnae: Typis Acad. Societ. Iesu, [1645]; Kazimieras Vijūkas-Kojalavičius, *Vita Venerabilis Patris Nicolai Lancicii e Societate Iesu, compendiosius scripta*, primum a R.P. Casimiro Wijek Kojalowicz Soc. Iesu, ss. theol: doctore, nunc vero curis secundis revisa, de-nuo conscripta, et claritatis gratia, certis capitibus divisa, ac plus quam dimidia parte aucta a R.P. Bohuslao Balbino Soc. Iesu sacerdote; cum gratia et privilegio Sac. Caes. Maiest., Pragae: Typis Universitatis Carolo Ferd. in Collegio Soc. Iesu ad S. Clementem, per Joannem Casparum Muxel, 1690. – Plačiau žr.: Mintautas Čiurinskas, „Tikrovės akcentai XVII a. LDK jėzuitų biografijose“, in: *Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai, (Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 21)*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 77–84; Idem, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 156–167.

Žvelgdami į šio Sušos kūrinio literatūrinę sąrangą, matome bruožus, kuriais pasižymi ir pal. Juozapato gyvenimas, tik kai kurie iš jų čia dar ryškesni. Deklaruojamas dokumentalumas ir patikimumas taip pat pasireiškia nuorodomis į tekstus, kurie buvo vienos ar kitos biografinio teksto vietos šaltinis. Bet nemažai dokumentų pačiame biografijos tekste pateikiami *in extenso*. Daugkuo sutampa ir skyrių pavadinimai: nuosekliai aptariama kilmė ir išsilavinimas, unijos persekiojimas būnant arkimandritu ir arkivyskupu. Tolesnį dėstymą lėmė Smotrickio gyvenimo įvykiai – bėgimas iš Vilniaus po Juozapato kankinystės, klajonės iki pat Palestinos, vis labiau linkstant į unijos pusę.

Ryškiausias kompozicinis skirtumas nuo pal. Juozapato biografijos yra Sauliaus-Pauliaus antinomijos koncepciją atitinkantis knygos padalijimas į dvi dalis. Antroji dalis pradedama Smotrickio „grįžimu į Šventąją Bažnyčią“; čia pasakojama apie jo pastangas veikti suvienytos Bažnyčios naudai. Nors tai darydamas ne kartą buvo suklypęs, biografija baigiama hagiografijai būdingu skyriumi, kuriame aptariamos dorybės (vėl nurodant šaltinius: metropolito Rutskio laiškus ir jėzuito Kortickio pamokslą³⁸). Pažymėtina, kad būsimo šventojo Juozapato dorybės (*virtutes*) ir jas rodantys pavyzdžiai užima daug svarbesnę ir integralią vietą visame palaimintojo biografijos tekste. Smotrickio biografijoje dominuoja jo atsivertimo kelią, vidinę dramą iliustruojantys gyvenimo įvykiai ir dokumentiniai įrodymai. Baigiama mirties aplinkybių aprašymu, kur nemaža vietos skiriama stebuklui, kai paties Smotrickio prašymu po mirties į ranką įdėtos popiežiaus brevės negalėjo ištraukti niekas kitas, tik atvykęs unitų metropolitas Rutskis, o vėl įdėtą į ranką miręs Smotrickis stipriai suspaudęs.

Kūrinys yra svarbus ir dėl to, kad buvo išspausdintas Romoje, gana plačiai žinomas, o praėjus dviem amžiams, kai tapo retas ir sunkiai pasiekiamas, sulaukė antros laidos³⁹. Būtent šis biografinis pasakojimas

³⁸ Jokūbas Suša, *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis*, p. 126.

³⁹ *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis sanguine B. Josaphat transformatus sive Meletius Smotriscius archiepiscopus Hierapolitanus, archimandrita Dermanensis Ordinis S. Basilii M. per Iacobum Suszam episcopum Chelmsensem et Belzcensem cum*

suformavo literatūrinį Smotrickio gyvenimo vaizdavimo modelį, kuris buvo emblemiškas ir gerai įsimenantis. Vėliau jis apskritai nulėmė istorinį Meletijaus įvaizdį ir savo įtaigumu iki šiol daro poveikį šio asmens recepcijai bažnytinės unijos, jos istorijos kontekste (visų pirma katalikiškoje kultūroje).

Aukštą literatūrinį unitų biografistikos lygį reprezentuoja minėtas rankraštinis Rapolo Korsako (1595–1640) parašytas unitų metropolito *Juozapo Benjamino Rutschio gyvenimas* (1640)⁴⁰. Kūrinyje apie gerai pažinotą asmenį, Korsako globėją ir pirmtaką metropolito soste, ypač ryškiai atsiskleidžia sudėtinga asmens situacija konfesinės tapatybės iššūkių akivaizdoje⁴¹. Kadangi jau anksčiau yra pateikta gana detali kūrinio literatūrinė ir kompozicinė analizė⁴², čia bus apsiribota bendresniais pastebėjimais. Svarbu pažymėti, kad unitų biografistikos raidoje dar iki Sušos biografijų būta kūrinio, kuris minėto autoriaus gyvenimo aprašymus, galime sakyti, net lenkia daugeliu literatūrinių privalumų. Ir Sušos, ir Korsako veikalai buvo parašyti Romoje. Nors Korsako tikslas buvo įamžinti ir literatūrine forma pristatyti nepaprastai unitų Bažnyčiai nusipelnusio jos vadovo šventą ir pasiaukojamai veiklų gyvenimą, jis to siekė kiek kitais metodais nei Suša. Kūrinys paveikia skaitytoją ne dokumentišku liudijimų patikimumu, bet puikiai apgalvota kompozicija, koncentruotu pasakojimu, skirstymu į daug smulkesnius, kompaktiškus

S.R.E. unitum, ejusdem ordinis ex tenebris in lucem prolatus, editio nova, emendatio et auctior, curante Joanne Martinov presb. S.J., Bruxellis: Typis Francisci Vromant, 1864.

⁴⁰ Naudotasi šia rankraščio publikacija: Rapolas Korsakas, „Vita Josephi Velamini Rutski conscripta Latine ab eius successore Raphaele Korsak metropolitae Rhussiae eiusdemque verbis hic transcripta ex manuscripto quod haberi potuit alicubi mutilo, nec absoluto“, in: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Miscellanea in honorem Cardinalis Isidori (1463–1963)*, t. 4, sąs. 1–2, Romae, 1963, p. 144–182.

⁴¹ Plačiau apie tai: Mintautas Čiurinskas, „Tarpkonfesinė sąveika ir tikybinio identiteto paieškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pab.–XVII a. I. pusėje: akcentai Rapolo Korsako „Juozapo Benjamino Rutschio gyvenime“, in: *Literatūra*, 2006, Nr. 48 (7), p. 35–51.

⁴² Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, p. 168–186 (skyrius „Unitų biografistika: Rapolo Korsako *Juozapo Benjamino Rutschio gyvenimas* (1640)“).

skirsnius, turinčius antraštes⁴³ ir leidžiančius skaitytojui lengvai sekti herojaus gyvenimą be informacinių marginalinių įrašų pagalbos. Dar daugiau – išlaikoma romano verta įtampa. Autoriui pavyko harmoningai ir įtaigiai supinti gausių, dažnai labai svarbių išorinių įvykių aprašymą ir vidinę dvasinę Rutskio gyvenimo istoriją. Tai padaryta demonstruojant talentą, kuriam sunku rasti lygių visoje LDK biografistikoje. Šiltumo ir gyvo patrauklumo kūriniui suteikia jaučiamas autoriaus santykis, dvasinė giminystė su aprašomuoju – jį ugdžiusiu, buvusiu pavyzdžiu, artimu bendražygiu. O tvirtumo pasakojimui prideda tai, kad Korsakas ne tik artimai pažinojo Ruskį, buvo istorinių ir gyvenimo įvykių gyvas liudininkas, bet ir jam puikiai žinoma įvairi medžiaga, panaudota biografijai. Prie daugelio panaudotų tekstų atsiradimo jis pats buvo prisidėjęs ar net juos rengęs (galima paminėti pranešimus į Romą apie Kuncevičiaus, vėliau – apie paties Rutskio mirtį, Kuncevičiaus beatifikacijos proceso, kurio prokuratoriumi buvo, dokumentus).

Vienintelė rimta priežastis, kodėl gyvenimo aprašymas nebuvo išleistas – tai, kad liko neužbaigtas. Dėl susiklosčiusių aplinkybių, visų pirma dėl Korsako mirties Romoje dar neužbaigus šio veikalo bei kitų darbų, rankraštinė *vita* iš pirmo žvilgsnio tarsi neatliko savo istorinės užduoties. Akivaizdi buvo Korsako viltis, kad Rutskio švento gyvenimo aprašymas padarys deramą įspūdį, informuos Bažnyčios hierarchus ir visuomenę bei paskatins oficialaus tyrimo ir pripažinimo procesą⁴⁴. Jai išsipildyti sutrukdė istorinės aplinkybės, ypač Maskvos

⁴³ Tokių neilgų skyrių numeracija mums išlikusiame tekste siekia 46. Pirmųjų 33 skyrių tekstas išlikęs, atrodo, visas, nedaug tesugadintas. Daugiausia teksto trūksta kūrinio pabaigoje. Bent keturi iš paskutinių išlikusių teksto skyrių nėra ištisi, o numeracija rodo, kad visiškai neišliko XXXVI–XXXVIII, XLII skyriai. Sunku pasakyti, kiek skyrių prarasta ar nespėta parašyti iš kūrinio pabaigos, nes pasakojimas (kuriame, tiesa, nesilaikoma vien chronologinio principo) baigiasi apie 1635 m., o Rutskis mirė 1637 m. Galime teigti, kad turime išlikusią didžiąją sumanyto kūrinio dalį.

⁴⁴ Vienas iš paskutinių Korsako dokumentų, publikuojamų rinkinyje, – pranešimas apie stebuklą, kai „schizmatikas“ negalėjo pabučiuoti mirusio pašarvoto Rutskio rankos, nors tai darė daugybė kitų žmonių. Anksčiau, vos mirus metropolitui Rutskiui, Korsakas pranešime į Romą pasirūpino smulkiai

okupacija, nes minias traukė ir iškilmingai Vilniuje unitų Švč. Trejybės bažnyčioje palaidoti Rutschio palaikai, 1655 m. maskvėnams užėmus Vilnių, buvo nežinia kur išvežti. Tačiau Korsako rankraštis pasirodė patvaresnis paminklas metropolitui Rutskiui ir už kapo vietą. Kaip rodo nuorašai⁴⁵, nebaigtas gyvenimo aprašymo tekstas buvo branginama unitų raštijos dalis, išsaugota iki mūsų dienų.

Dėmesio šis kūrinys nusipelno dėl įvairiopų sąsajų su LDK, ypač Vilniaus, konfesiniu, kultūriniu XVI a. pabaigos ir XVII a. pirmosios pusės gyvenimu. Akivaizdus šio kūrinio ryšys ir su jėzuito Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Įvairenybėmis*, ir su kitais unitų istoriniais biografiniais veikalais.

Žvelgdami į biografijų bibliografiją matome, kad unitų biografinė kūryba apmašta po XVII a. vidurio tvano, karų su Maskva ir kazokais, po neišsipildžiusių vilčių pasiekti pal. Juozapato kanonizaciją septintajame amžiaus dešimtmetyje. Pasirodo tendencijų registruoti, kaupti, saugoti esamą „aukso amžiaus“ ar, tiksliau, pusamžio biografinį palikimą, aktualizuoti jį kuriant kartotes, kurios vėlesniais amžiais kartais realizuojamos naujomis XVII a. „šėdevrų“ publikacijomis ar nuorašais.

aprašyti paskutines jo gyvenimo dienas ir mirtį: *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637–1674)*, p. 134–139, 158–159.

⁴⁵ Rankraščio originalas neišliko arba iki šiol nėra rastas. Nors neužbaigtas ir nepaskelbtas veikalas negalėjo būti plačiai žinomas, jo aktualumą rodo keli variantai vėlesniuose nuorašuose. Nuorašų tekstai pirmą kartą buvo publikuoti tik XX a. Yra duomenų, kad Korsakas galėjo būti parašęs ar rašyti dar dvi Rutschio biografijas – vieną trumpesnę lenkiškai ir dar vieną, rašytą, kaip manoma, hagiografiniam kūriniui būdingu metodu. Reikia pažymėti, kad prieš aptariamąją Rutschio biografiją visuose nuorašuose perrašytas trumpas Alberto Vijūko-Kojalavičiaus sukurtas Rutschio gyvenimo aprašymas iš *Miscellanea*, taip pat jėzuito Mikalojaus Lenčickio (1574–1652) sukurtas šiam metropolitui skirtas elogijas. Žr.: Miroslaus Szehda, „„Vita Rutschii“: Prima biographia Josephi Velamin Rutschky, Metropolitae Kioviensis (1613–1637)“, in: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Miscellanea in honorem Cardinalis Isidori (1463–1963)*, t. 4, sąs. 1–2, Romae, 1963, p. 135–143.

IŠVADOS

Unitai uoliai rūpinosi įamžinti šventumu ir veikla garsėjusių saviškių gyvenimus. Galima sakyti, kad šių asmenų atminimo įamžinimas ir įprasminimas buvo ir visos su Roma susivienijusių ortodoksų Bažnyčios – Rytų apeigų katalikų – gyvybingumo laidas. *Gyvenimas*, kaip būtina beatifikacijos, kanonizacijos proceso dalis, jam XVII a. galutinai susiformavus, reikalavo skirti dėmesio šiam žanrui įamžinant ir skleidžiant šventumu, kankinyste pagarsėjusių unitų gerbimą.

Apžvelgę unitų biografistiką galime apibendrinti, kad per XVII a. jie sukūrė bent 5 reikšmingas biografijas. Jos sudaro daugiopai tarpusavyje susijusių kūrinių visumą kartu su ne unitų (daugiausia jėzuitų) parašytais biografiniais veikalais. Didžioji jų dalis buvo skirta palaimintajam kankiniui Juozapatui.

Nedidelis Rutschio-Moročovskio pasakojimas, *relatio*, biografine prasme tarp ankstyvųjų pal. Juozapatui skirtų kūrinių buvo toks pat reikšmingas, kaip 1665 m. išspausdintas Sušos lotyniškai parašytas pal. Juozapato Kuncevičiaus gyvenimas buvo svarbiausias vėlesniems autoriams. Po beatifikacijos pačioje Romoje (visų pirma Sušos pastangomis 1665–1666 m.) ir kitur kuriami ir publikuojami leidiniai formavo katalikiškosios Europos visuomenės nuomonę bei naujo palaimintojo portretą jos akyse. Šie šaltiniai turėjo ir atgalinį poveikį – jais remiamasi LDK ir Lenkijoje leidžiamuose veikaluose (Młodzianovskio *Symboliniai atvaizdai*).

Ne visi unitų biografiniai kūriniai buvo išspausdinti. Tačiau unitų istorijoje rankraščiai taip pat buvo svarbūs ir branginami, panaudojami vėlesnių autorių. Tai pasakytina tiek apie Juozapato beatifikacijos byloje esančius biografinius pasakojimus, tiek apie nebaigtą Korsako rašytą Rutschio gyvenimą – bene gražiausių biografinės unitų kūrybos rezultatą literatūrine prasme.

Biografiniai kūriniai buvo labai svarbi unitų ir apskritai LDK raštijos dalis. Didelė jos reikšmė buvo formuojantis ir tvirtėjant unitų tapatybei. Literatūrinis ir kultūrinis šio kūrybos klodo svoris labai

papildo mūsų suvokimą apie unitų raštiją, kuri iki šiol buvo įsivaizduojama kaip daugiausia religinio poleminio pobūdžio.

PRIEDAS

XVII A. LDK UNITŲ BIOGRAFINIŲ KŪRINIŲ SĄRAŠAS (SU KATALIKŲ NEUNITŲ BIOGRAFINIAIS KŪRINIAIS, SKIRTAIS ŠV. JUOZAPATUI KUNCEVIČIUI)

1. Juozapas Benjaminas Rutskis, „Vita et mors archiepiscopi Polocensis Rutheni a schismaticis occisi anno 1623“: [Iš Minsko, 1623–1624 m. sandūra], in: *S. Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 1: 1623–1628, collegit adnotationibus illustravit nec non introductione auxit P. Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: *Analecta OSBM*, Sectio III: *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura PP. Basilianorum collecta et edita*: Bio- et hagiographica S. Josaphat), Romae, 1952, p. 8–17 (Nr. 3). Tas pat: *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj, metropolitae Kioviensis catholici (1613–1637)*, collegerunt adnotationibus illustrarunt et introductione auxerunt R.P. Theodosius T. Haluščynskyj, p. Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: *Analecta OSBM*, Sectio III: *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura PP. Basilianorum collecta et edita*: *Epistolae metropolitanarum, archiepiscoporum et episcoporum*, vol. I: *Epistolae Josephi Velamin Rutskyj, metropolitae Kioviensis catholici (1613–1637)*), Romae 1956, p. 161–169 (Nr. 67).

2. Joachim Morochoowski, *Relacia o zamordowaniu okrutnym, i osobliwemy swiętobliwości w Bodze Wielebnego Oycy Iosaphata Kuncewicza archiepiskopá Połockiego krotko á prawdziwie opisana*, W Zamosciu, 1624; 36 p., 4°.

3. Idem, *De nece rev. patri Josaph. Kuncewicz, archiepiscopi Połocensis, Vitebsci, a. D. 1623 die 12 Novemb. atrociter illata*, Zamosci: [Typ. Academicus.], 1624; 4°.

4. [Juozapatas Isakovičius?, Mikalojus Kmicičius?], *Iosaphatidos, sive De nece Josaphat Kuncewicz, archiepiscopi Polocen[sis], ritus Graeci, pro unione et S. Sede Apostolica Romana, Vitebsci a schismaticis caesi*, libri tres, illustrissimo ac reverendissimo d[omi]no, d. Antonio Sanctacrucio, Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Seleucia[rum] a f. Iosaphat Isakowicz Ordinis D. Basilii Magni dedicati anno M. DC. XXVIII, [Vilnae: Typis Academicis S.I., 1628]; 95 p., 8°.

5. Rapolas Korsakas, „Vita Josephi Velamini Rutski conscripta Latine ab eius successore Raphaelae Korsak metropolita Rhussiae eiusdemque verbis hic transcripta

ex manuscripto quod haberi potuit alicubi mutilo, nec absoluto⁶, in: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Miscellanea in honorem Cardinalis Isidori (1463–1963)*, Romae, 1963, p. 144–182. – Unitų metropolito Rapolo Korsako 1640 m. parašyta jo pirmtako ir globėjo biografija – *Juozapo Benjamino Rutskio gyvenimas (Vita Josephi Velamini Rutski (Rutscii))*; iš neužbaigto rankraščio nuorašo teksto publikaciją parengė Miroslavas Szechda.

6. Antonio Gerardi, *Sommara relatione della vita, e miracoli del beato martire Giosafat Cuncevitio dell'Ordine di S. Basilio Magno, Archimandrita, e poi Archivescovo di Polocia, martirizzato dagli Scismatici in Russia nella Città di Vitebsco del Regno di Polonia, alli 12 di Novembre 1623, per difesa della Santa Sede Apostolica Romana, dichiarato Beato martire dalla Santità di N. S. Urbano VIII*, estratta dalli processi, fatti per la sua beatificazione e canonizatione, da Antonio Gerardi, Romano procuratore, et agente della causa, In Roma: Appresso Ludovico Grignani, 1643. – Naudotasi šv. Juozapato beatifikacijos ir kanonizacijos šaltinių rinkinyje paskelbtu tekstu ir bibliografiniu aprašu: *S. Josaphat hieromartyr: Documenta Romana beatificationis et canonizationis*, vol. 3: 1637–1867, collegit, adnotavit, paravit editionemque curavit Athanasius G. Welykyj OSBM, (Series II: *Analecta OSBM*, Sectio III: *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura PP. Basilianorum collecta et edita: Bio-hagiographica S. Josaphat*), Romae, 1967, p. 122–138.

7. Filip Borowski, *Breve racconto dei martirio, santita della vita [...] e miracoli del beato Giosafat Cuncevitio arcivescovo di Polocia [...] dichiarato beato martire [...]*, In Roma: Nella stamperia di Lodowico Grignani, 1644; [1] l., 2°. – Aprašyta pagal: Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*, t. 2, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007, p. 20.

8. Stanislovas Kosinskis, *Žywojt y męczeństwo b. Jozafata, biskupa y męczennika* szeroko zebrane przez x. Stanisława Kosińskiego Soc. Jesu, teraz dla pospolitego wiernych zbudowania krótko do druku podane przez iednego kapłana teyże Societatis, W Wilnie: [Druk. Akad. Soc. Iesu], 1665; 44 p., 4°. – Aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos=Polska książka na Litwie w XVII w.*: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, p. 88.

9. Jokūbas Suša, *Cursus vitae, et certamen martyrii, B. Iosaphat Kuncevicii Archiepiscopi Polocen[sis] Episcopi Vitepscen[sis] et Miscilauien[sis] Ord[inis] D[omi]ni Basilii Magni*, calamo, Iacobi Susza, Episcopi Chelmen[sis] et Belzen[sis] cum S.R.E. uniti Ord[inis] eiusdem adumbratum, Romae: Ex Typographia Varesii, 1665; 152 p., 4°.

10. Idem, *Cursus vitae, et certamen martyrii, b. Iosaphat Kuncevicii [...]*, Romae: Ex Typogr. Veresij, 1666; 145 p., 4°. – Aprašyta pagal: Aleksandra Witkowska, Jo-

anna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*, t. 2, p. 177.

11. Idem, *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis sanguine Beati Iosaphat transformatus, sive Meletius Smotriscius Archiepiscopus Hierapolitanus Archimandrita Dermanensis Ord. S. Basilii Mag.* per Iacobum Susza Episcopum Chelmenssem et Belzensem cum S.R.E. unitum eiusdem Ordinis, ex tenebris in lucem prolatus, Romae: Ex Typographia Varesii, 1666; 145 p., 4°.

12. Idem, *Historia sequentium miraculorum uberior illa, quae legitur in vita Meletii Smotricii*, Romae, 1666. – Aprašyta pagal: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1982, p. 223.

13. Andriejus Młodzianovskis, *Icones symbolicae vitae et mortis B. Iosaphat martyris archiepiscopi Polocensis*, expressae et perillustri domino d. Georgio Stanislao Sapieha palatinidae Polocensi capitaneo Borisoviensi oblatae ab Andrea Młodzianowski Societatis Iesu, Vilm[ae]: Typ. Acad. Soc. Iesu, 1675; 75 l., 4°.

VĖLESNI PERLEIDIMAI, VERTIMAI

15. Stanislovas Kosinskis, *Korona złota nad głową zranioną b. m. Iozaphata Kuncewicza arcybiskupa Polockiego*, Wilno: [Druk. Akad. Soc. Jesu?], 1670; 4°. – Aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*, p. 88.

16. Idem, Wilno: Druk. S. Troycy O. Bazylianow, 1673; [106] p. – Aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*, p. 88.

17. Idem, Wilno, [1678]; [8], 106 p. 4°. – Aprašyta pagal: *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*, p. 88.

18. Jokūbas Suša, *Vida y martyrio del san Josaphat Kuncewicz [...]*, [vert. Miguel Perez], En Madrid: Per Juan Garcia Infancon, 1684; 159 p., 4°. – Aprašyta pagal: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, p. 223.

19. Idem, in: I. Kulczyński, *Il diasporo prodigioso di tre colori ovvero narrazione istorica delle tre immagini miracolose della beata Virgine Maria [...]*, In Roma: Nella Stamperia dell' Ansillioni al Carollo, 1732, p. 67–166; 16°. – Sutrupintas vertimas į italų k. – Aprašyta pagal: Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska, *Staropolskie piśmiennictwo hagiograficzne: Bibliografia hagiografii staropolskiej*, t. 2, p. 177.

20. Idem, *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii*, editio nova emendatior et auctior, curante Joanne Martinov [...] juxta rarissima exemplaria editionis Romanae, Poitiers: imprim. Oudin, 1864; 237 p., 8°. – Aprašyta pagal: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, p. 223.

21. Idem, *Cursus vitae et certamen martyrii B. Josaphat Kuncevicii*, archiep. Polocensis, ep. Vitebscensis et Mstisliensis ordinis D. Basilii magni, Parisiis: Victor Palmé, 1865. – Aprašyta pagal: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, p. 223.

22. [Juozapas Isakovičius?, Mikalojus Kmicičius?], *Iosaphatidos sive de nece B. Josaphat Kuncewicz Archiepiscopi Polocensis Ritus Graeci, pro Unione et Sancta Sede Apostolica Romana, Vitebsci a schismaticis caesi, libri tres*, olim anno M. DC. XX. VIII. a [rat]re Iosaphat Isakowicz Ordinis Divi Basilii Magni elucubрати et typo mandati, nunc repetito praelo illustrissimo excellentissimo et reverendissimo d[omi]no d[omi]no, Iosepho Comiti in Bychow, Zaslaw, et Dąbrowna, Sapieha, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopo Diocaesariensi, Coadjutori cum Successione Episcopatus Vilnensis, Referendario M. M. D. Litt. a Provincia Lithvana Ord[inis] Divi Basilii Magni cum facultate superiorum dedicati, S.l.: Typis S.R.M. Conventus Poczajoviensis O.S. Basilii M., [ed. Józef Narolski], 1748; 40 p., 4°.

23. Jokūbas Suša, *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis sanguine B. Josaphat Transformatus sive Meletius Smotriscius archiepiscopus Hierapolitanus, archimandrita Dermanensis Ordinis S. Basilii M.* per Iacobum Suszam episcopum Chelmensem et Belzcensem cum S.R.E. unitum, ejusdem ordinis ex tenebris in lucem prolatus, editio nova, emendatior et auctior, curante Joanne Martinov presb. S.J., Bruxellis: Typis Francisci Vromant, 1864.

PAPILDOMI ŠALTINIAI

24. Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium*, collecta ab Alberto Wiiiuk Kojałowicz Societ. Iesu, s. theol. doct. almae Vniuersitatis Vilnensis procancellario, et ordinario s. theol. professore vulgata superiorum permissu, Vilnae: Typis Academicis, Anno Domini, 1650, l. B–B². – Komentuotas leidimas: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, „Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“, in: Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, d. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 36–41.

25. *Nabożny afekt do bł. J. męczennika arcyb[isku]pa polockiego, przeł. z łac. officium na pol.*, Wilno, 1662; Supraśl, 1743; 1746 (pabaigoje pateiktas trumpas gyvenimo aprašymas); Lublin, 1811. – Aprašyta pagal: *Hagiografia Polska: Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1971, p. 651.

Iteikta: 2008-12-09
Priimta: 2008-12-10

Mintautas Čiurinskas

THE FEATURES OF THE UNIATE LITERATURE
OF THE 17TH CENTURY: BIOGRAPHICAL
WORKS IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA

Summary

The biographies of the Uniates of the Republic of the Two Nations, being a significant part of the literature of the Uniates and the whole Grand Duchy of Lithuania, endowed the regional Baroque with much originality. Most of them were written in Latin and displayed the acceptance of the Western Latin culture in the Ruthenian Eastern Catholic environment. Written by the excellently educated (mostly Rome-educated) authors, these biographies, for example the biography of the Uniate metropolitan Josephus Velamin Rutzkyj by Raphael Korsak and the biographies of the Saint Josaphat Kuntsevych and Meletij Smotryckyj (1666) by Jakob Susza, are valuable specimens of biographical literature. The present article overviews these and other biographies, specifying the main features of the development of the genre, the variants of the literary form and its transformation in other genres (for instance the work by Andreas Młodzianowski that represents the life of b. Josaphat Kuntsevych in a series of emblems and eulogia (1675)).